

ЭЎФЕМІЗМЫ Ў СРОДКАХ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ

Камунікатыўная праблема, з якой пастаянна сутыкаюцца суб'екты маўлення, звязана з несупадзеннем індывідуальных карцін свету камунікантаў. Кожны соцыум, як і кожны індывід, валодае ў нечым асаблівым поглядам на свет, які выяўляецца праз мову. Такім чынам кожнае выкарыстанне мовы, па сутнасці, з'яўляецца прапановай або навязваннем сваёй інтэрпрэтацыі свету. Асабліва выразна такое навязванне праяўляецца ў маўленчых актах, што выкарыстоўваюцца ў сродках масавай інфармацыі. Тэксты, разлічаныя на масавага спажыўца, акрамя функцыі інфармавання, выконваюць функцыю ўздзеяння.

Выразіцца нейтральна немагчыма. Усялякае выкарыстанне мовы прадугледжвае эффект уздзеяння [1, с. 88–120]. Маўленчыя зносіны з'яўляюцца сумеснай дзейнасцю камунікантаў. У працэсе гэтай дзейнасці рэгулююцца дзеянні, паддаецца карэкціроўцы мадэль свету партнёраў па камунікацыі. Сутнасць маўленчага ўздзеяння ў такім выкарыстанні мовы, падчас якога ў мадэль свету рэцыпіента ўводзяцца новыя веды і трансфармуюцца старыя. Р. М. Блакар назваў мову «інструментам сацыяльнай улады». «Улада» мовы выяўляецца ў тым, што ў любым выказванні рэалізуюцца нечыя погляды, перакананні, цікавасці... [1, с. 88–120].

Праблема моўнай інтэрферэнцыі была выдатна сфармулявана М. М. Бахціным: «індывідуальны маўленчы вопыт кожнага чалавека фарміруецца і развіваецца ў непарыўным і пастаянным узаемадзеянні з чужымі індывідуальнымі выказваннямі. Гэты вопыт можа быць ахарактарызаваны як працэс засваення – больш або менш творчы – чужых слоў (а не слоў мовы). Наша маўленне, г. зн. усе нашы выказванні..., напоўненае чужымі словамі...» [2, с. 460].

Маўленчая дзейнасць ажыццяўляецца як бесперапынная плынь «цытацый», якая жывіцца з кангламерату нашай моўнай памяці.

Семіятычныя перадумовы моўнага ўздзеяння звязаны з асіметрыяй моўных знакаў, бо за адной моўнай формай можа стаяць некалькі сэнсаў і, з другога боку, адзін сэнс можа быць выражаны пры дапамозе розных моўных форм. Як вядома, *начальнікі затрыmlіваюцца, а падначаленыя спазняюцца*. Далёка не заўсёды можна суаднесці змест выказвання і аб'ектыўную рэальнасць.

У апошнія гады ўзрасла ўвага соцыуму да спосабаў уздзеяння на грамадскую свядомасць. У якасці асноўнай прыметы маніпуляцыі даследчыкі называюць прыхованы характар уздзеяння, бо сам яго факт не павінен быць заўважаным рэцыпіентам. Са шматлікіх моўных сродкаў маніпулятыўнага ўздзеяння вылучаюцца эўфемізмы як словы або выразы, прызваныя вуаліраваць факты і падзеі.

Эўфемізм – гэта замена непажаданага ў пэўнай сітуацыі слова ці выраза на нейтральна або станоўча канатаваны, каб пазбегнуць канфліктнай сітуацыі або прыховаць непрыемныя з'явы рэчаіснасці. Эўфемізацыя маўлення можа быць выкарыстана не толькі па прычынах тактычнага стаўлення да рэцыпіента, а і з мэтамі маніпуляцыі. Эўфемізм адцягвае ўвагу ад забароненага паняцця, ён з'яўляецца эмацыянальна нейтральным субстытутам непажаданых або празмерна рэзкіх абазначэнняў.

Маніпулятыўны эффект эўфемізмаў часта заснаваны на асацыятыўнасці. У сродках масавай інфармацыі шырока распаўсюджаны эўфемізм *антымлізаваць*.

Рэаліі такія, што колькасць сельскіх жыхароў у нашай краіне няўхільна скарачаецца, і таму даводзіцца антымлізаваць структуру органаў мясцовага кіравання (Звязда, 07.05.2015).

Эўфемізм *аптымізаваць* шырока ўжываецца ў значэнні «скараціць». У дадзенай сітуацыі для абазначэння адмоўнага дэнатата (скараціць, зменшыць колькасць рабочых месцаў, звольніць, пакінуць без заробку) ужываецца лексема, што выклікае дадатковыя станоўчыя асацыяцыі, бо аптымізаваць – зрабіць аптымальным. Такім чынам аўтар маўлення дабіваецца станоўчага ўспрымання з боку адрасата, хоць гэта можа і не супадаць з яго ўласнымі ўстаноўкамі (скарачэнне характарызуецца выразнай адмоўнай канатацыяй). Рэцыпіент успрымае працэс як станоўчы ў сувязі з устойлівай асацыяцыяй: аптымізаваць – «*прывесці да аптымальнага, навесці парадак*» (станоўчы дэнатат).

Эўфемістычны эфект не заўсёды ўзнікае як асацыяцыя са станоўчым дэнататам. Слова, што называе непажаданы дэнатат, можа быць заменена словам або выразам з размытай семантыкай, што выконвае, па тэрміналогіі Торапцавай Т. А., своеасаблівую ролю «буфера».

Прэзідэнт ЗША Барак Абама выказаў незадаволенасць заявай прэм'ер-міністра Ізраіля Біньяміна Нетаньяху і папярэдзіў, што Вашынгтон можа «перагледзець варыянты» адносінаў са сваімі блізкаўходнымі саюзнікамі (Звязда, 21.03.2015).

Нейтральнае *перагледзець варыянты* замяняе дэнатат *пагоршыць адносіны*.

Другім узроўнем крызісу з'яўляюцца рэгіянальныя супярэчнасці паміж саюзнікамі ЗША і краінамі, што імкнуцца ажыццяўляць самастойную палітыку (Звязда, 25.04.2015).

Выраз *імкнуцца ажыццяўляць самастойную палітыку* замяняе дэнатат «*не саюзнікі*». У выніку абодва супрацьпастаўленыя выразы валодаюць станоўчай канатацыяй, знаходзячыся ў антанімічнай канструкцыі.

Спосабы стварэння маніпулятыўных эўфемізмаў самыя разнастайныя. Эўфемізмы могуць быць зашыфраванымі на графічным, фанетычным, марфалагічным, лексіка-семантычным, сінтаксічным узроўні. Эўфемізмы звычайна разглядаюцца як намінатыўныя адзінкі, эквівалентныя слову, якія рэгулярна ўзнаўляюцца ў маўленні. У практыцы СМІ эўфемізацыя не абмяжоўваецца заменай аднаго слова другім. Суб'ект маўлення можа выкарыстаць своеасаблівыя графічныя знакі, фанетычныя замены, словаўтваральныя афіксы, пабудаваць фразу больш мякка. І гэтыя не лексічныя, «размытыя» эўфемізмы валодаюць большай маніпулятыўнай сілай, бо ў інфармацыйным патоку яны не заўсёды будуць заўважанымі рэцыпіентам і адэкватна дэшыфраваны. Асабліва складана заўважыць замену, якая ажыццяўляецца на сінтаксічным узроўні.

На сінтаксічным узроўні ў дыскурсе сродкаў масавай інфармацыі назіраюцца разнастайныя трансфармацыі словазлучэнняў, безаб'ектнае ўжыванне пераходных дзеясловаў, замена актыўнай канструкцыі на пасіўную, замена сцвярджальнай канструкцыі на аналагічную адмоўную.

Сярод разнастайных трансфармацый словазлучэнняў назіраем увядзенне дадатковага пазітыўнага кампанента:

Прыведзеныя прыклады таксама дэманструюць, што сістэма падтрымкі таленавітай моладзі ў нас працуе не зусім эфектыўна. Але неабходнасць таго, каб яна працавала эфектыўна – пытанне нацыянальнай бяспекі, бо безталенавітай моладзі ў краіны няма будучыні (Звязда, 22.05.2013).

Сістэма падтрымкі, як вінікае з прыведзеных прыкладаў, працуе зусім неэфектыўна.

На фоне святкавання 70-гадовай гадавіны Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне і эпахальнага візіту Сінь Цзіньпіна ў Казахстан, Расію і Беларусь амаль не заўважным засталося дасягнутае пагадненне аб уступленні Кыргызстана ў Еўразійскі эканамічны саюз. Тым не менш, гэты важны крок быў зроблены, і ў ЕАЭС цяпер будзе пяць дзяржаў, а не чатыры (Звязда, 12.05.2015).

– *Таваразварот Беларусі і Грузіі адносна невялікі – 64 мільёны долараў – паведаміў Дзмітрый Мірончык, адказваючы на пытанне пра супрацоўніцтва дзвюх краін. Трэба адзначыць, што, нягледзячы на крызісныя з'явы ў сусветнай эканоміцы, прынамсі ў еўрапейскім рэгіёне, узровень беларуска-грузінскага таваразвароту ў мінулым годзе не паменшыўся. Мы мяркуюем, што ёсць патэнцыял нарошчвання ўзаемнага гандлю (Звязда 20.03.2015).*

Таваразварот застаўся на тым самым узроўні, хоць чакаемая сітуацыя – яго павелічэнне. Адмоўна канатаванае *не павялічыўся* замяняецца на спалучэнне *не паменшыўся*. У выніку дэнатат з адмоўнай канатацыяй успрымаецца станоўча, як у матэматыцы, дзе мінус на мінус дае ў выніку плюс. Такім чынам спрацоўвае замена адной канструкцыі на другую.

– *Яшчэ прыклад з другім маім вучнем-алімпіядкамі. Быўшы студэнтам Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта, ён падрыхтаваў навуковую працу на тэму «Матэматычнае мадэляванне эканамічных працэсаў», якую прэзентаваў на навуковым конкурсе*

ў Беларусі. Аднак яе недаацанілі (хто?) Потым ён паслаў тэзісы на міжнародную канферэнцыю, яго запрасілі, ён выступіў там, пасля чаго яго запрасіў адзін вельмі вядомы прафесар (Звязда, 22.05.2013).

У прыведзеным прыкладзе суб'ект дзеяння адсутнічае, дзеянне адбылося, а адказнага за яго вынікі няма. Адмоўны працэс завуаліраваны, а станоўчы не (*запрасіў адзін вельмі вядомы прафесар*). Падобныя сінтаксічныя канструкцыі вельмі распаўсюджаныя ў СМІ.

СМІ ідэальна падыходзяць да маніпуляцыі свядомасцю чалавека. Таму спрыяе масавасць, публічнасць, аднакіраванасць уздзеяння. Роля мовы СМІ ў працэсах маніпуляцыі заключаецца ў стварэнні пэўнай інфармацыйнай мадэлі, якая ў рознай ступені можа адпавядаць або не адпавядаць рэчаіснасці.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Блакар, Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – 464 с.
- 2 Бахтин, М. М. Проблема речевых жанров : Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М., 1986. – 543 с.
- 3 Торопцева, Е. Н. Эвфемистические наименования в аспектах языка, истории и культуры : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е. Н. Торопцева. – М., 2003. – 193 с.